

ընդհանուր գիրք՝ կազմած և թղթապատ ու բերան առաջադրաւ: Ահա՛ այս է ասաց, իմ աշխատասիրութիւն Եղիշէի ուսումնասիրութեան վրայ: Բաց արի այդ իսկոյն, տեսայ մի գրչագիր ամենամաքուր, թերթեր ու էջեր հարկւրաւոր, անգլիական ամենաընտիր կապուտակ թուղթ: Իսկոյն իմացայ թէ ինչ աշխատասիրութիւն է այդ վեր առի այդ հազգին գիրք, համբուրեցի և ճակտիս վայցուցի: Շատ ապրիս, շատ ապրիս, ասացի. ահա՛ Պոլսումն էլ մի հայ եմ տեսնում Շանշեանցի և Ախմէրտեանցի նման Եղիշէի յարգն ու պատիւը գիտացող: Այդ օրէն այդ պատուական Միքայէլ Փաշան ինձ համար մի աննման մարդ դառաւ:...

Միքայէլ Փաշայի բնոյթը բնական էր, շինծու ձեւերն մեւեր չունէր, խնդումներես էր թէեւ, բայց այնքան մտածողութիւն իրան սովորական էր եղած և այնքան զօրաւոր էր մտածելու կերպին մէջ, որ իր վրայ տիրող կիրքն էր եղած և չափաւորում էր իր զուարթութիւնը: Հինգ վեց տարուայ մէջ շատ քիչ անգամ ճկուած (mauvaise humeur) տեսայ իրան, ոչ մի օր ծառայներու կամ տնեցոց կամ երախաներուն չախելն ու սրդողելն չեմ տեսած, բարեկամի պէս վարւում էր նրանց հետ:

Ես շատ անգամ հետաքրքրուել եմ իմանալու նոյն իսկ իրամէն իր անցելումը վարած կեանքին և պաշտօններուն պատմութիւն և ինքն էլ շատ սիրով զոհացուցած է իմ հարցասիրութիւն: Միքայէլ Փաշա շատ լաւ մտածող լինելով, թէ՛ լաւ խօսող էր և թէ՛ լաւ գրող, և այդ պատճառով շատ հետաքրքրելի էր անում իր պատմութիւն: Մի անգամ ասացի իրան. Փաշա էֆէնտի, աշխարհումս ենք ապրում, այսօր կանք ու վաղը չկանք և ո՞վ գիտէ ինչ ենք լինելու, արե՛ր դու ինքդ քու կենսագրութիւն գրիր և աւանդիր քո սիրելի Աշխէն աղջկանդ:— Ինչ կարեւորութիւն ունի իմ կենսագրութիւն, ասաց նա: Ես քաջ գիտեմ որ իրաւ էր ասում, դա այն աստիճան մխրճուած էր իր մտածմանց մէջ, իր տեսած գործքերուն և լսած խօսքերուն վրայ միտք էր բանեցնում և յոգնեցնում՝

որ յիշողութիւնը զոհում էր մտածողութեանը և ընկերական և ընտանեկան բաներու կարեւորութիւն չէր տալ, այդ լաւ յատկութիւն էր թէ վատ յատկութիւն չեմ կարող ասել, բայց կարծեմ գիտենալ որ այդ յատկութիւն իր առոյգ կազմուածքին և կայտառ առողջութեան թաքուն կերպով փասեց:...

Վերջապէս Միքայէլ Փաշա այն թերութիւնը կամ սովորութիւնը չունէր, որոնք կատարելութիւն են համարուած այս քաղաքում, թուղթ խաղալ, քլիւպ երթալ, գոնձելութիւն անել, ցոյց անել, խօսք տալ ու չկատարել, սրա ու նրա գլուխը իւրել, մեծ խօսել, պզտիկ մանրել և այդպիսի ուրիշ կատարելութիւնք: Ասում են թէ նա իր ասածի մարդ էր, այսինքն յամառ, կամակոր, հաստատամիտ մարդ լինելը ճանաչեցի, բայց կամակոր՝ ոչ, ի հարկէ, երբ բանի խորը քննելով իմանում էր նա ճշտութիւնը՝ պէտք էր որ իր ասածի վրայ հաստատ մնար, նոյն բանին էութիւնը չգիտացողին մօտ, կարելի է որ մարդ ճանաչելումը նա վարանող լինէր, կամ կասկածոտ, բայց իր տնօրինած գործին կամ տուած հրահանգին վրայ սկեպտիկեան չէր: Մտքի սուր նայուածք ունէր և հետուն էր նկատում. մի խօսքով կատարեալ տէրութեան պաշտօնեայ էր, կատարեալ քաղաքացի մարդ էր և կատարեալ քրիստոնեայ հայ մարդ. այդ երեք կատարելութիւն այնպիսի շնորհքով իրարու հետ միացուցել և ընտանիքի տէր, առաքինի կնոջ ամուսին, սիրուն ու մատղաշ դաւակներու հայր էր եղած, որու նմանը կարծեմ մեր ազգայնոց մէջ հազիւ թէ տեսնուած լինի, կամ թէ այդպիսի մի մարդութիւն միայն Փորթուգալեան Միքայէլ Փաշայի վրայ տեսնուած լինի: Այդպիսի մի անձնաւորութիւն ճանաչած եմ ես վեց տարուայ բարեկամութեանս մէջ Միքայէլ Փաշան, իսկ նրա սիրտն ու հոգին, այսինքն նրա ներքին մարդութիւն միայն Աստուծոյ է յայտնի և ոչ մարդու:

ՄԱՐԿՈՍ ԱՂԱԲԵԳԵԱՆ

Պոյաճի գիւղ, 1897 չ. 11

ԶՕՐԱՎԱՐ ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԱՋՐԿԵԱՆԵԱՆ

Մուրատեան Վարժարանի քաղաքական բազմաթիւ կարկառուն դէմքերուն մէջ — որոնց ամենուն վրայ չենք կրնար դժբախտաբար ծանրանալ հոս — իր յատուկ դիրքն ունի Զօր. Կ. Պազրկեանեան, որ ինչպէս Մեքոն խան, մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած է Պարսիկ Պետութեան, երկար տարիներ, թէ՛ իբրեւ քաղաքակրթական մեծ զարկ տուող և թէ՛ իբրեւ քաղաքագէտ — պաշտօնեայ:

Զուակն է Պօղոս Պազրկեանեանի, ծնած ի Կ. Պոլիս՝ 14 Յունուար 1844ին: Բախտն ունեցած է Մուրատեան Վարժարան մտնելու ի Բարիկ և աշակերտելու Ալիշանի՝ 1855–60ի շրջանին: Իբրեւ քաղաքական ասպարէզի պատրաստութիւն՝ նա կատարած է Բարիկի մէջ իրաւագիտական ընթացքը՝ փայլուն ապացոյցներ տալով ճարտարախօսութեան:

Կ. Պոլսոյ Պարսկական դեսպանատան ծառայութեան մէջ մտնելէն յետոյ է որ կ'անցնի Պարսկաստան և հոն կը հիմնէ Պարսկական Հեռագրութիւնը: 1879ին կ'ամուսնանայ Lancelin de Barry ընտանեաց վերջին շառաիղ օր. փաւմիրայի հետ: Մեծապէս գնահատուած Նասրետին շահէն՝ վարեց Պարսկական Հեռագրութեան վարչութիւնը Մոսքովէն բարձրագոյն տիտղոսով, և յետոյ անբաժան ընկերն և առաջնորդն եղաւ Շահին Եւրոպա կատարած ուղեւորութեանց ընթացքին:

Զօր Պազրկեանեան բազմաթիւ անգամներ պետական լիազօր դրկուեցաւ՝ յաջող և անբասիր միշտ իր ձեռնարկներուն մէջ:

Քաղաքական ասպարէզին հետ միշտ զուգընթաց մշակեց և հոգ տարաւ կրթականին: «Alliance Française» ի նախագահն էր Թէհրանի մէջ: Արդիւնաւոր է նաեւ հիմնած ըլլալով Գասպարեանցի հետ տեղական վարժարան մը հոն թէ՛ հրանի մէջ, ուր կը մշակուէին յատկապէս հայերէն և ֆրանսերէն լեզուները:

1908ին Զօր. Պ. քաջուած էր Ֆրանսա. Պարսիկ պետութիւնը անգամ մ'ալ օգտագործեց աւոր բարձր կարողութիւնը՝ զինքը կարգելով լիազօր Փորթուգալի կառավարութեան մօտ:

ՐԱԶՄԱՎԷՊ ՕԳՈՍՏ — ԳԵԿՏ. 1936

44 տարիներու անընդհատ հաւատարիմ ծառայութեան փոխարէն ոչինչ պահանջեց նա Պարսիկ Պետութեան: Իր ամբողջ գործունէութեան ընթացքին եղաւ միշտ ուղիղ և անշահախնդիր. ահա հիմնական գծերը իր անբասիր նկարագրին: Նա ապրեցաւ իր ամբողջ կեանքն իբրեւ բարեպաշտ հաւատացեալ՝ այն բարեպաշտութեամբ և հաւատքով զոր ծծած էր Ալիշանի հոգիէն: Եւ մեռաւ օրինակելի — ինչպէս ապրած էր — 1929ին, Յունիս 16, Նիսի մէջ, յաւէտ սիրող և երախտագէտ զինքը դաստիարակող Մխիթարեան Հայրերուն «որոնք գիտցած էին կազմել իր մէջ այնքան ազնուական հոգի մը և այնքան մեծ սիրտ մը», ինչպէս կ'ըսէր զինքը պաշտող իր դուստրը:

Հ. Ե. Փ.